

УДК 811.1'36:164.4

НОРМАЛІЗАЦІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПИСЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В ПЕРІОД XVII-XVIII СТОЛІТЬ

Висоцька Р.Р.

Національний університет «Львівська політехніка»

Подана стаття присвячена періодам розвитку французької мови. Особливу увагу звернено на новофранцузький період, оскільки саме в цей час окреслюються норми літературної мови. Проведено аналіз тенденцій розвитку мови в області фонетики, граматики, лексики. Визначено особливості літературної мови 18 століття. Проведено паралель з особливостями розвитку писемної мови 16 та 17 століть.

Ключові слова: діалект, писемність, літературна норма, народність, стиль.

Постановка проблеми. Питання виникнення французької мови є беззаперечним: вона, як і всі інші романські мови, розвинулися з латинської, а точніше, з народної латині Південної Галлії, яка в свою чергу, як відомо, дала початок прованському діалекту. Французька мова належить, таким чином, до тієї рідкісної групи індоєвропейських мов, мова-основа яких історично засвідчена та доступна для вивчення.

Як відомо, історію французької мови прийнято ділити на наступні періоди розвитку: старофранцузький (IX-XIII), середньофранцузький (XIV-XV), новофранцузький (XVII-XVIII) [1, с. 106]. Старофранцузький період – це період розквіту феодалізму у Франції і розвиток тенденції до створення великих феодальних об'єднань. Він характеризується початком становлення французької писемно-літературної мови на певній діалектній основі. В цей період діалекти представляють собою дуже важливу основу для створення літературної норми. Середньофранцузький період – це час, який характеризується посиленням процесу економічного, політичного та територіального об'єднання Франції. Також поступово відбувається підготовка до освітнього процесу французької нації. Разом з тим, це період подальшого зміцнення літературної мови і створення основних передумов для її розвитку як національної писемно-літературної мови [1, с. 107].

Аналіз останніх досліджень. В процесі нашого дослідження, було проаналізовано наступні робо-

ти. Питанням становлення французької літературної норми цікавилися такі лінгвісти як Бернар Кемада та Ален Рей, які зробили вагомий внесок у розробку проблем нормування французької мови, співіснування кількох нормативних моделей, неології, словникового позначення лексики. В Україні з тематики нормування французької мови опубліковано монографію О.С.Клименка. В працях українського вченого звернено увагу на лінгвокультурні особливості нормо твірної діяльності щодо французької мови у Франції.

Мета дослідження. В поданій роботі ми звертаємо особливу увагу на новофранцузький період, оскільки саме в цей час завершується формування французької держави та остаточно окреслюються норми французької національної літературної мови.

Швидкість розвитку французької літературної норми пов'язана з розвитком концепту *bon usage* (правильне вживання) в національній свідомості французів і за теперішніх умов відбиває етап переходу від академічної норми до більш демократичної. Системний розгляд нормування дозволив виявити основні особливості формування французької літературної норми в конкретних історичних умовах, що донині не було предметом дослідження сучасної романської філології.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалося в попередніх роботах, в XIII столітті в писемно-літературній мові склалася певна традиція в області фонетичних та граматичних норм.

Однак до XVII століття, ще не існувало строго фіксованих, загальноприйнятих правил вживання писемно-літературної мови. Тому не тільки в середньовісній французькій мові, а й в період освіти французької нації, спостерігалися певні коливання як і в граматичних та фонетичних нормах [4, с. 250].

В XVII столітті особливо гостро виникло питання нормування літературної мови, тобто виникла необхідність встановити та зафіксувати таку її письмову та усну форму, яка була б зразковою та загальноприйнятною. Нормування літературної мови було тісно пов'язане з історичним розвитком французької нації та французької національної мови, бо як відомо, головною ознакою існування нації є єдність мови на всій території держави. В XVI столітті французька мова витісняє латинь з державних установ, а в XVII ст. утверджується як офіційна мова французької держави.

Безумовно, після того як французька писемно-літературна мова почала функціонувати як ділова мова державних установ Франції, замість латинської, вона проникає навіть в найвіддаленіші містечка Франції [4, с. 243]. Як наслідок, ступінь поширення норм писемно-літературної мови головним чином залежало від двох факторів: від культурного рівня населення та діалектної основи розмовної мови.

В XVII ст. в зв'язку з розвитком та укріпленням абсолютизму в Франції, Париж стає потужним культурним центром країни, що зіграло велику роль в нормалізації літературної мови. З розвитком культури збільшувався інтерес придворних до питань літератури та мови. В цей час з'являється термін *honnête homme*, що означає «освічена, вихована людина» [4, с. 253]. Розвиток граматичної науки та об'єднуюча роль літературної мови призвели до необхідності остаточного встановлення і фіксації її фонетичних і граматичних норм. Проблема нормування літературної мови була блискуче вирішена теоретиками XVII століття, а особливо Франсуа Малербом. Основним завданням, яке ставив перед собою теоретик, було виправлення стилю поетичної мови на основі трьох вимог: мова повинна бути правильною, чіткою та зрозумілою. Правила, встановлені Малербом стосувалися не тільки поетичної мови, але і загальнолітературної. Він вважав, що в високій поезії «dans la haute poésie» не повинні вживатися ні технічні, ні медичні терміни, ні народні вислови. Він був проти архаїзмів та запозичень, оскільки вважав, що вони можуть бути незрозумілими для народу. Популярність вченого, як і його теорія, швидко росла. В 1609 році виникає напрямок «пуризм» (від слова *pure* – «чистий») [3, с. 158].

В 1635 році за ініціативою Рішельє була створена Французька академія, перед якою були поставлені різного роду завдання: створити риторичну, поетику, граматику та словник. Видання риторичної та поетичної так і не здійснилося, а лексикографічна робота Академії йшла дуже повільно. Тільки в 1694 році було створено академічний словник, який відображав лише той запас слів, які вживалися в колах дворянської інтелігенції Парижа. Що стосується встановлення та фіксації фонетичних та граматичних норм загальноліте-

ратурної мови на основі принципів Малерба, то ця теоретична основа не тільки була прийнята членами Академії, а отримала подальший розвиток у вченні великого теоретика мови Клода Вожла.

Якщо Малерб ставив перед собою завдання виправити мову поезії, то для Вожла нормування французької загальнолітературної мови стало головною ціллю. Основним та єдиним критерієм, яким необхідно керуватися при встановленні зразкової норми, на думку Вожла, було поняття «*bon usage*», тобто найбільш правильне вживання мови [3, с. 168]. В передмові до своєї роботи «*Les remarques sur la langue française*», він пише, що не збирається встановлювати свої правила, і не буде проводити реформи, а лише прагне вказати правильне вживання слів і у всіх незрозумілих випадках встановити те, що є правильним. Основним критерієм для встановлення зразкової норми Вожла висуває розмовну літературну мову, тобто ту мову, яка знаходиться під найбільшим впливом писемно-літературної мови. Тому Вожла не обмежується тільки вивченням розмовної мови, він пропонує звертатися і до творів кращих письменників, тобто писемно-літературній мові. Вивчаючи вживання зразкової норми в різних літературних стилях, Вожла прийшов до висновку, що в творах кращих письменників, не залежно від стилю, зазвичай вживається поняття «*bon usage*». На думку теоретика, в писемно-літературній мові не повинні вживатися тільки ті слова, які більше не вживаються в розмовній літературній мові. Всі свої спостереження він виклав в своїй єдиній теоретичній праці «*Les remarques sur la langue française*», виданій в 1647 році, куди ввійшло 549 зауважень [5, с. 108].

Хоча члени Академії не проводили безпосередньої роботи над створенням граматики французької мови, однак їхня діяльність в області нормування загальнолітературної мови була доволі плідною.

Досить значущу роль в розповсюдженні норм літературної мови відіграли відділення паризької Академії в Марселі, Ліоні, Тулузі, Арле. Ці провінційні академії підпорядковувалися паризькій Академії, та головним їхнім завданням було засвоєння теорії пуризму та поняття «*bon usage*». Роль цих академій в поширенні літературної мови полягала, головним чином, в тому, що серед міщан прививався інтерес до питань літератури та мови. Як і в Парижі створювалися салони, де обговорювалися питання мови та літератури, і це сприяло уніфікації норм літературної мови.

Наприкінці XVII ст., великий вплив на нормування розмовної літературної мови і на її поширення в провінціях мала французька література; твори письменників-класиків стали зразками не тільки для писемної, а і для усної літературної мови [2, с. 140].

На подальший розвиток мовних теорій великий вплив мала раціоналістична філософія Рене Декарта. Він вважав, що основою будь-якого знання є розум. Згідно з його вченням, істина осмислюється розумом і підтверджується ясністю поняття, а не досвідом або практикою.

В кінці XVII ст. у Франції спостерігається падіння абсолютної монархії, і XVIII століття ознаменувало собою новий етап в розвитку сус-

пільного життя Франції, і отримало назву епохи Просвітництва. Зміни в суспільному житті Франції не могли не відобразитися на подальшому розвитку мовних теорій. Розширюється сфера вживання розмовної літературної мови: в XVIII ст. Вожла вивчав поняття «*bon usage*» в розмовній мові найбільш освічених людей придворного товариства, до початку XVIII ст. норми літературної мови серед населення Парижу розповсюджувались значно ширше. Стиль мови придворного товариства ставав архаїчним і все більше піддавався впливу прогресивної частини суспільства, мова якого включала велику кількість спеціальних термінів, неологізмів та народних висловлювань. Таким чином, усна форма літературної мови широко поширювалася серед населення Парижа, і значно збагачувався словниковий запас такої мови, що відображало зміни в розвитку суспільства [6, с. 43].

В XVIII столітті теоретики мови – Дюкло, Фроман, Дюмарсе продовжували роботу по уточненню норм писемно-літературної мови, однак теоретична основа цієї роботи дещо змінилася: в XVIII ст. утверджується думка, що в творах класичної літератури французька мова досягла своєї досконалості, і як наслідок, потрібно зберігати мову на досягнутому рівні, а всі зміни, розглядалися як такі, що ведуть до мовного занепаду. Перед Академією поставало запитання, як практично зафіксувати норми літературної мови творів письменників-класиків. Було прийнято рішення перевидати ці твори і додати відповідних коментарів в області лексики, морфології та синтаксису. Однак ця робота була не завершена, оскільки в процесі виявилось, що певні конструкції і форми, які вживалися в XVII ст. вже застаріли.

В середині XVIII століття появляється ціла низка робіт по загальному та порівняльному мовознавстві. Дослідження в галузі граматичного ряду мови підпорядковувалися логіці, граматики ставала все більш абстрактною. Принцип «*usage*» все більше піддавався критиці, і вважався таким, що вийшов з вжитку. Теоретика Вожла порівнювали з фізиком, критичне ставлення до методів його роботи не зменшувалося. Таким чином, в XVIII столітті проводилася подальша робота по нормуванню літературної мови. Негативна сторона цієї роботи полягала в тому, що при визначенні мовної норми перевагу надавали логіці, вважаючи, що термін «*usage*», повинен підкорюватися розуму та традиції. Такий підхід до аналізу мовних явищ часто призводив до того, що всі невластиві мові явища приймалися як обов'язкові. Вплив раціоналістичної граматики був досить великим не тільки в Франції, але і за її межами [7, с.120].

В лексикографічній роботі Академії відбулися значні зміни. Зменшилися обмеження словникового запасу літературної мови, що було пов'язане з напрямком раціоналізму, згідно якого, кожне слово це засіб точної передачі думки. Поставало запитання про вживання в писемно-літературній мові наукових термінів, що пояснювалося цікавістю суспільства до розвитку науки та техніки. Все це говорило про те, що запас слів, яким користувалися письменники XVII ст., був недостатнім для письменників XVIII ст. Серед

членів Академії були консерватори, які намагалися зберегти «благородний стиль» XVII ст., але під впливом прогресивних теоретиків та письменників, вони поступово втрачали свої позиції. А Французька Енциклопедія, видана за ініціативи Дідро і Д'Аламбера повністю відображала розвиток словникового запасу літературної мови. В Енциклопедію було включено все багатство нових і тих термінів, що змінилися. Створення Енциклопедії знаменувало собою революційний розвиток свідомості буржуазії, навколо цього видання зібралися відомі представники науки, мистецтва, філософії, літератури того часу.

Навіть найбільш консервативні члени Академії повинні уступити своїм позиціям в лексикографічній роботі і признати можливість вживання неологізмів та спеціальних термінів в літературній мові. Було признано три літературних стилі: високий стиль, середній стиль та простий. Писемно-літературна мова швидкими кроками йшла до звільнення від усіх штучних перешкод в галузі зменшення словникового запасу. Але повне знищення цих перешкод наступить лише після революції 1789 року.

В XVIII столітті зростає сфера розповсюдження літературної мови. Латинська мова вже перестає вживатися в поезії, в університетах вона ще вживалася, але багато вчених вже висловлювалися за її виключення з програм, особливо в другій половині XVIII ст., коли під впливом педагогічних поглядів Руссо, почала укріплюватися нова система викладання. Початкова освіта перебувала на дуже низькому рівні. Не було ніяких програм, не було навіть достатньої кількості викладачів. Тому в провінціях інколи ціле покоління залишалося без освіти. Таким чином, і в XVIII ст., поширення та засвоєння норм літературної мови, особливо серед населення провінції, не могло здійснюватись через школу [3, с. 258].

Одним із джерел поширення норм літературної мови було зміцнення культурних і економічних зв'язків. Крім того, велику роль відігравала класична література, яка набувала все більшої популярності серед міського населення провінції. В кінці XVIII ст., французька літературна мова стала живою розмовною мовою більшості міського населення. Цьому також сприяв розвиток в містах преси, театрів, клубів. В XVIII ст., французька мова починає поширюватися і за межами Франції. Це було пов'язано зі зміцненням культурного та економічного впливу Франції та інші країни Європи, а також з популярністю, яку мали в цих країнах французька філософія і література. Французька мова стає мовою міжнародної дипломатії та торгівлі. Розмовна літературна мова поширюється і серед привілейованих верств населення різних країн; знання французької мови розглядалося як признак культури.

Нормувальний вплив літературної мови всередині країни значно збільшився після французької революції. Французька буржуазна революція 1789 року була підготовлена всією історією розвитку французької нації. Як відомо, ніякі зміни в економічному, соціальному та політичному плані суспільства не мають безпосереднього впливу на розвиток фонетичного та граматичного порядку. Що стосується словникового запасу мови, то він яскраво відображав всі зміни, які

відбувалися в житті суспільства. І тому, розглядаючи вплив, який французька революція могла спричинити на мову, можна говорити про зміни її словникового складу і про подальший розвиток французької національної мови в плані її остаточного утвердження як єдиної мови французької нації [9, с. 208].

Після революції буржуазна ідеологія одразу вплинула на національну мовну політику, що призвело до повного знищення не тільки місцевих говірок, а й мови національних меншин. Перед революційною владою перш за все поставало питання, яким чином донести до народу всі революційні постанови і революційну літературу. Висувались пропозиції перекладати з французької мови на мови національних меншин і навіть на місцеві діалекти, але це потребувало значного фінансування і не виправдало себе, тому що по-перше, не тільки більшість діалектів не мало писемності, але навіть там де була писемність, більшість населення було неграмотним. Тоді постала потреба необхідності єдиної мови нації: оскільки нація – це одна мова, кожен громадянин повинен говорити французькою мовою. На чолі цього руху став аббат Грегуар, який написав листа у всі департаменти Франції з проханням отримати відповідь на запитання про ступінь поширення французької літературної мови, в якому стані знаходяться діалекти і мови національних меншин і т.д. В департаментах, розташованих на півночі та ближче до центральної Франції, картина мінялася: діалектна основа говорів була тією ж що і в літературній мові, хоча в народній мові спостерігалися значні відхилення від літературної мови [8, с. 179].

Отримавши всі свідчення, аббат Грегуар написав свою відому доповідь Конвенту, в якій він говорив, що тільки в центральних департаментах розмовляють виключно французькою мовою,

а в прикордонних областях населення розмовляє німецькою, іспанською, італійськими мовами. В 1793 році був опублікований декрет про освіту початкових шкіл, в якому йшлося про те, що всі предмети повинні викладатися на французькій мові. Таким чином, школа була державною установою, яка проводила політику мовної єдності. Проте, в період Директорії (1795-1799) розвиток і укріплення навчального процесу зазнає великої невдачі. Французька мова укріпилася лише в середніх та вищих навчальних закладах, звідки повністю була витіснена латинь. За часів Наполеона держава перестала займатися навчальними школами, і вони починають підпорядковуватися місцевим організаціям. Це призводить до занепаду навчальної освіти.

Окрім політики, яку проводила революційна влада, саме життя вело до того, що літературна мова все більше витісняла говори. Засвоєння норм літературної мови відбувалося також через театр, революційні та суспільні заходи. Таким чином, якщо після революції не можна говорити про цілковите зникнення говорів, все ж літературна мова почала вживатися порівну з говорами там, де вона раніше не вживалася. Мови національних меншин: прованська, баскська, бретонська, під дією національної буржуазної політики, поступово уступали місце французькій мові. Єдність норм національної мови остаточно утвердилася в кінці XIX ст., коли в 1896 році в Франції було введено обов'язкова всезагальна початкова освіта.

Висновки дослідження. Отож, історія французької мови показує, що, не зважаючи на широке розповсюдження аналітичних засобів вираження граматичних значень, флексія продовжує займати окреме місце в системі французької мови, нерівномірно будучи розподіленою в частинах мови: найслабше вона виражена в іменниках, а найповніше в дієслівній системі.

Список літератури:

1. Будагов Р.А. Развитие французской политической терминологии в 18 в./ Р.А. Будагов. – Ленинград, 1940. – 288 с.
2. Гуковская З.В. «Заметки о французском языке» Воля и проблема французского языка в 18 в./ З.В. Гуковская. – Москва, 1950. – 240 с.
3. Baulier Fr. Contribution a l'étude de l'inversion du sujet après la conjonction «et». Français Moderne / Fr. Baulier, 1956, n 4.
4. Borlé E. Observation sur l'emploi des conjonctions de subordination dans la langue du XVI siècle / E.Borlé. – Paris, 1927. – 357 pp.
5. Gougenheim G. Grammaire de la langue française du XVI siècle. Par Georges Gougenheim / G.Gougenheim. – Lyon-Paris, IAC, 1951. – 154pp.
6. Huguet E. Dictionnaire de la langue française du XVI siècle / E.Huguet. – Paris, Champion, 1925. – 369 pp.
7. Livet Ch.-L. La grammaire française et les grammairiens du XVI siècle / Ch.-L.Livet. – Paris, Hachette, 1958. – 159 pp.
8. Vaugelais Cl. Remarques sur la langue française / Cl.Vaugelais. – Paris, 1647. – 348 pp.
9. Zander E. Recherches sur l'emploi de l'article dans le français du XVI siècle comparé aux autres époques de la langue / E.Zander. – Diss. Lund, 1892. 507 pp.

Высоцкая Р.Р.

Национальный университет «Львовская политехника»

НОРМАЛИЗАЦИЯ ФРАНЦУЗСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПИСЬМЕННО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В ПЕРИОД XVII-XVIII ВЕКОВ

Аннотация

Данная статья посвящена периодам развития французского языка. Особое внимание обращено на новофранцузский период, поскольку именно в это время определяются нормы литературного языка. Проведен анализ тенденций развития языка в области фонетики, грамматики, лексики. Определены особенности литературного языка 18 века. Проведена параллель с особенностями развития письменной речи 16 и 17 веков.

Ключевые слова: диалект, письменность, литературная норма, народность, стиль.

Vysotska R.R.

Lviv Polytechnic National University

NORMALIZATION OF FRENCH NATIONAL-WRITTEN LITERARY LANGUAGE DURING XVII-XVIII CENTURIES

Summary

The present article is devoted to the period of the French language. Particular attention is paid to new French period, as at this time the rules of French literary norm are underlined. An analysis is made of trends of language norm in phonetics, grammar and vocabulary. The features of literary language of the 18th century are characterized too. A parallel with the features of written language of 16 and 17 centuries is drawn.

Keywords: dialect, writing, literary norm, nationality, style.